

A Review of the The Pre-Islamic Coinage of Iran

Shahin Aryamanesh¹

Abstract

Investigation about coins of Persian and Non-Persian Kings that mint in Persia is an important archaeological subject. In this regard many scholars published many books and articles about this subject. This paper critically reviews the book entitled *The Pre-Islamic Coinage of Iran (The Achaemenid to the Sassanid)* that written by Bita Sodaei and published in Persia. As its name implies, the coins of the Persian and Non-Persian kings from the beginning of the rule of the Achaemenid until the end of the Sasanian era are introduced and typified. This book was written based on the turbulent repetition of the past material with old and sometimes false views, without any analysis, innovation and addressing fundamental issues.

Keywords: Coin; Pre-Islamic; Achaemenid; Parthian; Sasanian.

¹ Institute for Humanities and Cultural Studies, Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir

Article info: Received: 3 April 2024 | Accepted: 9 June 2024 | Published: 1 October 2024

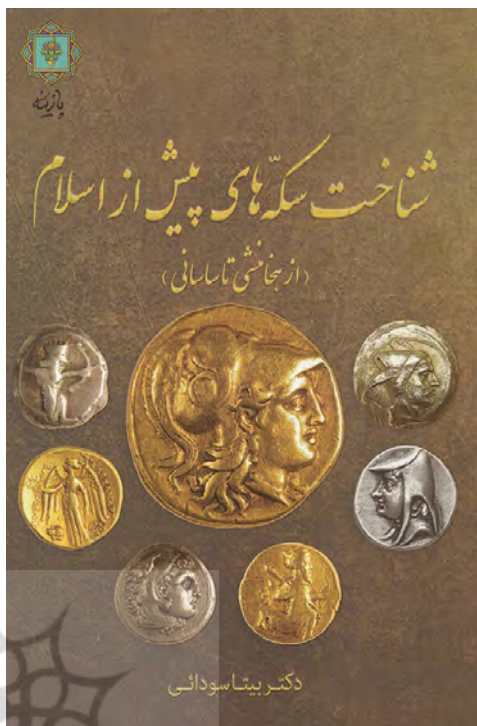
Citation: Aryamanesh, Shahin. (2024). "A Review of the The Pre-Islamic Coinage of Iran". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 3 (11): 75-88.

<https://doi.org/10.22034/ais.2024.476730.1114>

Introduction

Investigation and recognition of the coins minted by the Iranian and non-Iranian kings when they ruled this land is one of the important subjects in numismatic studies of the world and researchers have written various articles and books in this regard. Investigation and evaluation of the numismatic books in Iran indicate that, except for a few cases, no valuable books about this issue have been published in Persian. The collectors and enthusiasts of coins and numismatics have made immature and unscientific writings in this field, which has increased the number of such books in recent years. Therefore, Bita Soudaei's efforts in this regard, who has conducted numerous research in this field and published several articles, are notable. Yet, her books have some drawbacks which will be dealt with in the following.

The author has not comprehensively dealt with the coins in this historical period and most chapters are shortly organized. For example, the author has dedicated only 10 pages to the Achaemenid Period and has not sufficiently investigated the coins from this period. Also, she has failed to completely and comprehensively introduce the coins belonging to each period in Iranian history. For example, the content of the coins section of the long periods of Iran's history, such as the Achaemenid, Parthian, and Sasanian, whose kings ruled over Iran for many years, and there are undoubtedly more coins from them is not much different from that of the native dynasties, such as Characene, Elymais, and Pars with wider and more limited kingdoms. The typolo-

The Pre-Islamic Coinage of Iran (The Achaemenid to the Sassanid), Bita Soudaei, Pazineh, 2016, 142 pp, ISBN: 978-600-180-131-0.

gy of coins in the Sassanid section is not done very appropriately, and considering that researchers sometimes divide the coins of each of the Sassanid kings into different types, the author's typology is under question. From a few lines, we find out that the author has considered the changes that have appeared on the back of the coins, which are according to her of the second type, as a criterion and a basis for this typology.

Conclusion

The authors of the books on archeology, arts, and the like always use some pictures and images to better clarify the con-

tents for the reader. In fact, in such books, especially the books on the coins, the images are not intended for decorations, but they are intended for details and clarity. In this book also the author has used such a tool, however, not very appropriately. She could present appropriate im-

ages with details about the kings' coins from various periods in Iranian history, and help better clarify the contents. Finally, it can be said that the book lacks innovation in terms of scientific expression and only describes the coins.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

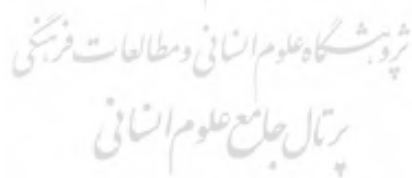
شناخت سکه‌های پیش از اسلام

شاهین آریامنش^۱

چکیده

شناخت سکه‌هایی که شاهان ایرانی و نیرانی هنگام فرمانروایی‌شان در ایران زمین ضرب کرده‌اند یکی از موضوع‌های مهم در پژوهش‌های سکه‌شناسی جهان است که نویسندگان بسیاری درباره آن مقاله‌ها و کتاب‌های گوناگونی در این زمینه نگاشته‌اند. با این حال ایرانیان دیرتر از نیرانیان در زمینه پژوهش‌های سکه‌شناسی به فعالیت پرداختند. شناخت سکه‌های پیش از اسلام (از هخامنشی تا ساسانی) نوشته بیتا سودائی یکی از کتاب‌هایی است که در این زمینه در ایران منتشر شده است و به سکه‌های شاهان ایرانی و نیرانی از زمان فرمانروایی هخامنشیان تا پایان فرمانروایی ساسانیان می‌پردازد و آنها را معرفی و گونه‌شناسی می‌کند. این کتاب نخستین کتاب سودائی به‌شمار می‌آید که نگارنده در این مقاله به نقد و بررسی و ارزیابی این کتاب پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: سکه، پیش از اسلام، هخامنشی، اشکانی، ساسانی.

^۱. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، تهران، ایران. Sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۱۵ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۰ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۷/۱۰

استناد: آریامنش، شاهین. (۱۴۰۳). "شناخت سکه‌های پیش از اسلام"، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۳، شماره ۱۱: ۷۵-۸۸.

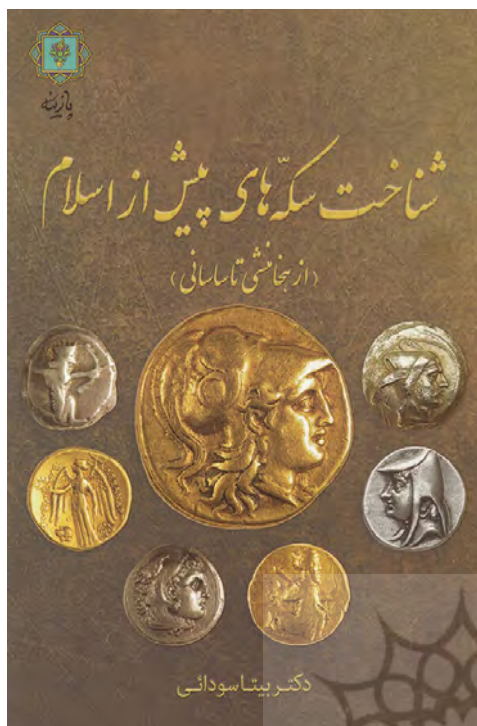
مقدمه

و همکاران، (۱۴۰۱) و حسینی (Hoseini) و رهبر (Rahbar, Sarbishe et al., 2022) اشاره کرد. بررسی و ارزیابی کتاب‌های سکه‌شناسی در ایران خود گویاست که جز چند مورد کتاب‌های ارزنده و علمی به زبان فارسی در این زمینه منتشر نشده است و مجموعه‌داران و علاقه‌مندان سکه و سکه‌شناسی در این زمینه قلم‌فرسایی‌های ناپخته و غیر علمی‌ای کرده‌اند که در سال‌های گذشته چاپ این گونه کتاب‌ها افزایش یافته است. از همین رو گام گذاشتن سودائی در این میدان به‌عنوان فردی دانشگاهی که چند سالی در این زمینه به پژوهش پرداخته و مقاله‌های چندی نگاشته بسیار مهم جلوه می‌کند که این گام را باید به مُروا گرفت، باین‌حال کتاب ایرادهای چندی دارد که در ادامه مقاله به آنها پرداخته خواهد شد.

در باره کتاب

کتابی که در این مقاله به آن می‌پردازیم شناخت سکه‌های پیش از اسلام (از هخامنشی تا ساسانی) نام دارد که به قلم دکتر بیتا سودائی نگاشته شده است. این کتاب را انتشارات پازینه در سال ۱۳۹۶ در ۱۴۲ صفحه و در قطع وزیری با شمارگان ۱۰۰۰ نسخه و به بهای ۱۵ هزار تومان منتشر کرده است. سودائی فعالیت‌های پژوهشی خود را بر سکه‌شناسی متمرکز کرده است و با توجه به تمرکز پژوهشی‌اش بر سکه‌شناسی نخستین کتاب خود را به رشته نگارش در آورده است که در این مقاله به نقد و بررسی و ارزیابی آن پرداخته می‌شود. نویسنده کتاب را به ۹ فصل تقسیم کرده است که در فصل نخست با عنوان چگونگی مبادلات قبل از پیدایش سکه، به تاریخ و شیوه دادوستد مردمان باستان پیش از ابداع سکه می‌پردازد. فصل دوم تاریخ پیدایش سکه نام دارد که در چهار صفحه به تاریخ ضرب سکه در جهان پرداخته می‌شود.

بررسی و شناخت سکه‌هایی که شاهان ایرانی و نیرانی هنگام فرمانروایی‌شان در ایران زمین ضرب کرده‌اند یکی از موضوع‌های مهم در پژوهش‌های سکه‌شناسی جهان است که نویسندگان ایرانی به‌صورت اندک و نویسندگان نیرانی به‌صورت فراوان مقاله‌ها و کتاب‌های گوناگونی در این زمینه نگاشته‌اند. از نویسندگان نیرانی می‌توان به ارنست بابلون (1893) اشاره کرد که کتاب سکه‌های هخامنشی را نوشت و سپس‌تر ملکزاده بیانی و خانبا با بیانی آن را به فارسی ترجمه کردند (۱۳۵۸). همچنین می‌توان مقاله دیوید سلوود را درباره سکه‌های اشکانی نام برد (1976) و نیز کتابی از سلوود با عنوان درآمدی بر سکه‌های اشکانی که در سال ۱۹۷۱ منتشر شده است. در همین زمینه می‌توان به نوشته هایدماری کخ با عنوان گنجینه سکه‌های شرق قلمرو اشکانی اشاره کرد که در سال ۱۹۹۰ منتشر شده است. پرسی گاردنر نیز در زمینه سکه‌های دوره اشکانی قلم‌فرسایی کرده است و کتاب سکه‌های اشکانی را منتشر کرده است (1968). در زمینه سکه‌های ساسانی نیز می‌توان به نویسندگانی همچون روبرت گوبل اشاره کرد که سکه‌شناسی ساسانی را در سال ۱۹۷۱ منتشر کرد. همچنین پاروک کتاب سکه‌های ساسانی را نگاشت (1924) و نیز در سال‌های گذشته کتاب تاریخ و سکه‌های ساسانی به قلم آندرنا گاریبلدی (۱۳۹۶) منتشر شده است. اما از نویسندگان ایرانی که درباره سکه و اهمیت آن و نیز سکه‌ها نوشته‌اند می‌توان به کسروی (۱۳۱۱) و (۱۳۱۲)، ملکه ملکزاده بیانی (۱۳۸۵)، محمد مشیری (۱۳۵۱ و ۱۳۵۴)، ملک ایرج مشیری (۱۳۵۲ الف، و ۱۳۵۲ ب)، موقر (۱۳۳۱)، سرفراز و آورزمانی (۱۳۷۹) و گرشاسبی (۱۳۹۷)، روستایی فارسی (روستایی فارسی

شناخت سکه‌های پیش از اسلام (از هخامنشی تا ساسانی)، بیتا سودایی، انتشارات پازینه، ۱۳۹۶، ۱۴۲ صفحه، شابک: ۰-۱۳۱-۱۸۰-۶۰۰-۹۷۸

روانی دارد. صفحه‌آرایی کتاب به صورت مناسبی انجام شده است. با این حال ناشر می‌توانست با ریزه‌کاری صفحه‌آرایی را بهتر و مناسب‌تر کند. برای نمونه برای جلوه دادن به صفحه‌آرایی، بهتر بود که صفحه‌های آغازین هر فصل طبق روال معمول و رایج در صفحه‌آرایی کتاب، عنوان فصل از میانه‌های صفحه آغاز می‌شد. همچنین با توجه به حجم کتاب که ۱۴۲ صفحه است بهتر بود کتاب در قطع رقعی صفحه‌آرایی می‌شد. کتاب‌نامه کتاب نیز به خوبی تنظیم نشده است و ایرادهای چندی در آن دیده می‌شود (به ادامه بنگرید). همچنین یکی از ایرادهای مهم کتاب نداشتن نمایه است.

کتاب پیشگفتار کوتاه یک صفحه‌ای دارد که در آن به هدف نویسنده از نگاشتن این کتاب پرداخته

فصل سوم امپراتوری هخامنشی نام گرفته است که نویسنده در آن نخست به کوتاهی به تیره ایرانی و ورود آنها به ایران امروزی پرداخته می‌پردازد و سپس در ادامه چنین بیان می‌شود که داریوش بزرگ هخامنشی پس از سروسامان دادن به شاهنشاهی ایران دستور ساخت نخستین ضرب‌خانه را داد و نخستین سکه دوره هخامنشی ضرب شد. در ادامه ویژگی‌های سکه‌های هخامنشیان بررسی می‌شود.

اسکندر و جانشینانش عنوان فصل چهارم است که نویسنده پس از بیان تاریخ سیاسی بلندبالای دوره اسکندر مقدونی و سلوکیان به توصیف ویژگی‌های سکه‌های اسکندر و پس از آن سلوکیان می‌پردازد.

فصل پنجم اشکانیان نام دارد که ویژگی‌های سکه‌های این دوره تاریخ ایران شرح داده می‌شود. نام فصل پنجم الیمایی است که به سکه‌های شاهان الیمایی پرداخته می‌شود. فصل ششم خاراسن نام گرفته است. در این فصل نویسنده به ویژگی سکه‌های شاهان خاراسن می‌پردازد و در فصل هشتم که عنوان پارس دارد پس از بیان تاریخ سیاسی فارس در دوره سلوکی، سکه‌های شاهان فارس بررسی و ارزیابی می‌شود. واپسین فصل این کتاب ساسانیان نام دارد که نویسنده با بیان کوتاه تاریخ سیاسی دوره ساسانی وارد بحث سکه‌شناسی این شاهنشاهی می‌پردازد و در پایان سالشمار شاهان ساسانی را به صورت جدول می‌آورد.

جلد کتاب با تصویرهایی از سکه‌های زرین و سیمین دوره‌های گوناگون همچون هخامنشی، سلوکی و اشکانی و ... آذین شده است که جلوه ویژه‌ای به کتاب داده است. کیفیت جلد و صحافی کتاب مطلوب و مناسب است. کتاب ویراستاری صوری نشده است و ایرادهای بسیاری از دید نادرستی‌های املائی و نیز فاصله و نیم‌فاصله و اعداد و نشانه‌های سجاوندی در کتاب دیده می‌شود، با این حال نویسنده قلم

نویسنده به‌طور کامل و جامع به سکه‌های این دوره‌های تاریخی ایران نپرداخته است چنانکه اغلب فصل‌ها به کوتاهی سر و سامان داده شده است. برای نمونه نویسنده فقط ۱۰ صفحه را به سکه‌های دورهٔ هخامنشی اختصاص داده است، این در حالی است که سال‌ها پیش ملکزادهٔ بیانی در کتابی به زبان فارسی با عنوان تاریخ سکه، به‌صورت جامعی سکه‌های این دوره از تاریخ ایران را بررسی کرده است و در ۷۱ صفحه به معرفی سکه‌های هخامنشی پرداخته است. افزون بر این نویسنده در پرداختن به سکه‌های فرمانروایان ساتراپی‌ها و سرزمین‌های تابعهٔ هخامنشی کوتاهی کرده است و این گونه از سکه‌ها را در دو صفحه بازگو کرده است که اگر با کتاب تاریخ سکه ملکزاده بیانی بسنجیم که سکه‌های فرمانروایان سرزمین‌های تابعهٔ هخامنشی به‌صورت مناسبی معرفی کرده است، این کتاب چیزی برای گفتن ندارد. نویسنده می‌توانست سکه‌های فرمانروایان هخامنشی همچون تیسافرن، فرمانروای لیدی، فرنازاد فرمانروای فریگیه، آبروکوماس فرمانروای سینوپ، سپهرداد فرمانروای سارد و دیگر فرمانروایان سرزمین‌های تابعه را به‌صورت دست‌کم کوتاهی معرفی کند.

نویسنده در این بخش، سکه‌های هخامنشی را گونه‌شناسی کرده است و به‌صورت کوتاهی آنها را به ۴ گونه بخش کرده است. اگرچه گونه‌شناسی کوتاهی از این سکه‌ها ارائه شده است، نویسنده می‌توانست تصویرهای مناسبی از هر گونه از سکه‌ها بیاورد. این در حالی است که نویسنده برای هر گونه فقط یک تصویر آورده است که آن نیز مشخصات مناسبی ندارد و روشن نیست که سکه‌ها مربوط به کدام یک از شاهان هخامنشی است. از سویی در معرفی سکه‌های سرزمین‌های تابعهٔ هخامنشی، هیچ تصویر سکه‌ای آورده نشده است که بهتر بود نویسنده که هدفش آشنا کردن دانشجویان و مخاطبان علاقه‌مند با سکه‌ها است

شده است. نویسنده از جدول و طرح و تصویر سکه‌ها در این کتاب بهره برده است، با این حال برخی از تصویرهای کتاب کیفیت مناسبی ندارند چنانکه می‌توان به تصویر ۱۷ در صفحهٔ ۷۴، تصویر ۷ در صفحهٔ ۷۹، تصویر ۲۹ در صفحهٔ ۸۵، تصویر ۷ در صفحهٔ ۹۷ و تصویرهای ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ در صفحهٔ ۹۸ یا طرح‌های تاج شاهان در صفحه‌های ۱۲۴ و ۱۲۵ اشاره کرد. کتاب اگرچه فهرست مطالب دارد اما در ساماندهی آن دقت و ریزی نبوده است. نویسنده کتاب را به ۹ فصل تقسیم‌بندی کرده است اما در فهرست فصل‌های ششم و هفتم و هشتم مشخص نشده است. از سویی برخی از عنوان‌های فهرست با عنوان برخی از فصل‌ها هماهنگی ندارد، برای نمونه فصل چهارم در فهرست به‌صورت اسکندر و جانشینانش (سلوکیان) آمده است اما عنوان فصل اسکندر مقدونی و جانشینانش (سلوکیان) نام دارد. یا عنوان فصل پنجم در فهرست اشکانیان است اما در فصل عنوان پارت‌ها آمده است. همچنین برخی از طرح‌ها و تصویرها در اندازهٔ مناسبی آورده نشده است چنانکه تصویر ۶ در صفحهٔ ۶۰ کتاب از ریخت و شکل اصلی خود خارج شده است یا طرح صفحهٔ ۶۱ هم بی‌کیفیت است و هم اندازهٔ کوچکی دارد و جزئیات آن مشخص نیست. همچنین گاه زیرنویس طرح و عکس‌ها به‌خوبی آورده نشده است برای نمونه بخشی از زیرنویس تصویر ۱۰ در صفحهٔ ۶۵ به بالای صفحهٔ ۶۶ منتقل شده است. اگرچه رعایت جزئیاتی از این دست به ناشر و صفحه‌آرا و کارشناسان فنی بازمی‌گردد اما یادآوری و گوشزد نویسنده می‌تواند از رخ دادن چنین ایرادهایی جلوگیری کند. همچنین در عنوان انگلیسی کتاب نیز دقت نشده است و ایراد نگارشی در آن دیده می‌شود که *The Pre-Islamic Coinage of Iran* به نادرست *The Per-Islamic Coinage of Iran* نگاشته شده است.

اگرچه به گونه‌شناسی سکه‌ها پرداخته است، جز مهرداد دوم به معرفی سکه‌های شاهان اشکانی، به صورت جداگانه نپرداخته است که بهتر بود سکه‌های هر پادشاه به صورت جداگانه معرفی می‌شد.

نویسنده بین شاهان قلمرو اشکانی و شاهک‌های زبردست اشکانیان تفکیکی انجام نداده است و سکه‌های شاهک‌ها را زیر عنوان شاهان اشکانی آورده است. برای نمونه در کتاب چنین آمده است که برخی از شاهان اشکانی مانند داریوش سکه‌های خود را به صورت تمام‌رخ ضرب کرده‌اند (سودائی، ۱۳۹۶: ۶۶) این در حالی است که داریوش نه شاه اشکانی بلکه شاهزاده‌ای بوده است که زمانی یک‌چند در حدود ۷۰ پم در سرزمین ماد فرمان می‌رانده است از همین رو بهتر بود که سکه داریوش از زیر عنوان سکه شاهان اشکانی بیرون می‌آمد و در قسمت دیگری آورده می‌شد. از سویی درباره سکه‌ای که به داریوش منسوب شده است دیدگاه‌های چندی وجود دارد چنانکه دمرگان و پترویچ آن سکه چهاردرهمی را از آن مهرداد سوم شاه اشکانی می‌دانند و سلوود آن را از آن داریوش فرمانروای سرزمین ماد قلمداد کرده است (ملکزاده بیانی، جلد دوم ۱۳۸۵: ۸۴). از ویژگی‌های کتاب می‌توان به بخش‌های سکه‌های الیمایی و نیز سکه‌های خاراسن و همچنین سکه‌های پارس اشاره کرد که گاه از کتاب‌های مربوط به سکه از قلم می‌افتند. نویسنده در بخش سکه‌های الیمایی ساماندهی مناسبی نسبت به دیگر بخش‌های کتاب انجام داده است و سکه‌های این فرمانروایان بومی به ترتیب زمانی معرفی شده است. در بخش سکه‌های خاراسن و بخش سکه‌های پارس نیز چنین رویه‌ای به کار گرفته شده است.

واپسین بخش معرفی سکه‌های شاهنشاهی ساسانی است. این بخش نیز پروپیمان نیست و نویسنده فقط به گونه‌شناسی سکه‌های ساسانی

در معرفی این سکه‌ها از تصویرهای مناسبی استفاده می‌کرد. در واقع نویسنده فقط با ۵ تصویر سکه‌های این دوره از تاریخ ایران را معرفی کرده است که روشن است با این تعداد اندک تصویر نمی‌توان ویژگی‌ها و مشخصات و جزییات سکه‌ها را به خوبی معرفی کرد. همچنین بهتر بود که نویسنده افزون بر گونه‌شناسی سکه‌ها، سکه‌های شاهان گوناگون هخامنشی را به کوتاهی معرفی می‌کرد و ویژگی‌ها و مشخصات آنها را بیان می‌کرد.

بخش مربوط به سکه‌های اسکندر مقدونی و جانشینانش نیز جامع و کامل نیست و فقط ۱۳ صفحه به دوره اسکندر و سپس جانشینانش اختصاص یافته است. باین حال نویسنده همچون سکه‌های دوره هخامنشی به گونه‌شناسی سکه‌های اسکندر و جانشینانش پرداخته است و تصویرهای نیز از سکه‌ها در انتهای این بخش آورده است اما شوربختانه معرفی مناسبی از سکه‌ها با مشخصات و ویژگی‌های آنها نیاورده است. همچنین نویسنده از معرفی سکه‌های ضرب‌شده در دوره اسکندر و سلوکی در سرزمین‌هایی چون ارمنستان، کاپادوکیه و نیز منطقه‌هایی از این دست خودداری کرده است که اگر با کتاب تاریخ سکه ملکزاده بیانی بسنجیم بسیار تنک‌مایه و ناقص است این در حالی است که نویسنده می‌توانست با نگاهی به کتاب تاریخ سکه، معرفی این گونه از سکه‌ها را بسط دهد و به صورت مناسبی به معرفی آنها در کنار تصویر سکه‌ها بپردازد.

بخش پارت‌ها در این کتاب نیز بسیار کوتاه است و چنانکه بایسته است نتوانسته است به سکه‌های این دوره بپردازد و آنها را معرفی کند. برخلاف بخش‌های دیگر که تاریخ سیاسی به نسبت مناسبی از دوره‌های تاریخی آمده است، تاریخ سیاسی دوره اشکانی بسیار کم‌مایه است که بهتر بود نویسنده تاریخ سیاسی آن را به صورت مناسبی شرح می‌داد. نویسنده در این بخش نیز

داشت که نخستین سکه‌های اردشیر یکم همچون سکه‌های شاهان اشکانی رو به سوی چپ دارد از همین رو نمی‌توان این سکه‌ها را در گونه نخست جای داد. این ریزه‌کاری‌های روی سکه‌ها چنان است که برای نمونه آرام پژوهشگر موزه تاریخ هنر وین فقط سکه‌های اردشیر یکم بنیانگذار شاهنشاهی ساسانی را به سه گونه تقسیم می‌کند (آرام، ۱۳۹۲) بنابراین این نوع گونه‌شناسی قابل قبول نیست.

نویسنده هنگام معرفی سکه‌های گونه نخست ساسانی به تاج بهرام سوم بر سکه وی نیز اشاره کرده است (سودانی، ۱۳۹۶: ۱۱۶) این در حالی است که درباره این سکه به نام خود زد یا نزد گمان و شک وجود دارد چراکه می‌دانیم بهرام سوم که پیشتر شاه سکستان بود با نرسی که شاه ارمنستان بود وارد نبرد و پیکار شد و میدان را به نرسی واگذار کرد و بهرام سوم به گفته طبری فقط چهار ماه پادشاهی کرد (آرام، ۱۳۹۲). روبرت گوبل در مقاله‌ای تلاش کرد تا نشان دهد که همه سکه‌هایی که پاروک و دیگران به بهرام سوم نسبت داده‌اند به نرسی متعلق بوده است چنانکه هرتسفلد و واسمر نیز پیشتر به آن اشاره کرده بودند (آرام، ۱۳۹۲). گوبل بر این باور بود که براساس رسم ساسانیان درباره تاج، هر پادشاهی که به دلیل غصب یا اسارت در پادشاهی اش گسستی روی دهد، ناگزیر بود که تاج نویی برای خود برگزیند چراکه تاج نماد فره یا جایگاه آسمانی شاه بود. از همین رو گوبل با بررسی سکه‌ها و نوشته‌های آنها این پنداشت را استوار داشت که سکه‌های منسوب به بهرام سوم هیچ نشانی از نام بهرام ندارد و در سکه‌ها نام نرسی به گونه‌ای آمده است و تاج او در این دو سبک از سکه‌ها متفاوت است چنانکه در آغاز پادشاهی نرسی، تاج فقط با کنگره نشان داده شده است و سپس تاج با کنگره و شاخه نمایان شده است که این دگرگونی تاج را باید به شورش

پرداخته و آن را به دو گونه تقسیم کرده است و از وارد شدن به معرفی سکه‌های شاهان ساسانی به صورت جداگانه خودداری کرده است. برای نگارنده این پرسش پیش می‌آید که مبنا و معیار نویسنده کتاب برای گونه‌شناسی سکه‌های ساسانی چه بوده است؟ چراکه خواننده به روشنی در نمی‌یابد که تفاوت گونه‌شناسی سکه‌های ساسانی چیست و چرا سکه‌ها به دو گونه تقسیم شده‌اند. با توجه به اینکه پژوهشگران گاه سکه‌های هر یک از شاهان ساسانی را به گونه‌های مختلفی تقسیم می‌کنند، گونه‌شناسی نویسنده کتاب جای بسی تأمل دارد. از میان سطرهایی چند در می‌یابیم که نویسنده تغییراتی را که پشت سکه‌های به‌زعم نویسنده گونه دوم پدید آمده است را معیار و مبنایی برای این گونه‌شناسی قلمداد کرده است چنانکه به پشت سکه‌های گونه دوم اشاره می‌کند که:

«تصویر آتشدانی نقر گردیده که شامل تصویر ستونی با سرستون و پاستون است که نسبت به دوره قبل باریک‌تر شده، در دو طرف آتشدان تصویر شاه و ملکه، شاه و جانشین، شاه و اهورامزدا و یا شاه و یکی از نمادهای مهر و آناهیتا مشاهده می‌گردد. به تدریج در این دوره در دو طرف آتشدان، تصویر دو موبد حک می‌شود و از زمان یزدگرد اول آتش روی آتشدان به صورت گلوله گلوله نقر شده است (سودانی، ۱۳۹۶: ۱۱۹ و ۱۲۰).

مبنا قرار دادن باریک‌تر شدن آتشدان در این گونه‌شناسی چندان درست نیست و نمی‌توان آن را یکی از معیارهای گونه‌شناسی در این مورد قلمداد کرد. تغییر آتشدان پشت سکه‌ها بیش از اینکه در اینجا معیار گونه‌شناسی باشد در جای دیگری کاربرد دارد چنانکه در سکه‌های اردشیر یک آتشدان بزرگی دیده می‌شود که سپس‌تر در دوره شاپور یکم آتشدان دگرگون می‌شود (سرفراز و آورزمانی، ۱۳۸۵: ۸۷). از سویی باید توجه

که به قلم ریچارد نلسون فرای است سال چاپ ندارد. یا گاه نام محل چاپ کتاب آورده نشده است.

همچنین نویسنده گاه از جستاری در کتاب بهره برده است اما به آن استناد نکرده است چنانکه در صفحه ۳۹ چنین می‌خوانیم که: «در حفاری سال‌های ۱۳۴۱ و ۱۳۴۲ هیئت مشترک ایران و انگلیس در پاسارگاد، تعدادی از سکه‌های اسکندر و سلوکوس اول به دست آمد که از نظر نقش بسیار جالب هستند. این سکه‌ها ضرب شهرهای شوش، بابل، اکباتان، کاپادوکیه و آزارات می‌باشند که امروزه آنها در مجموعه موزه ملی ایران باستان موجود است.» این چند خط از کتاب تاریخ سکه نوشته ملکزاده بیانی صفحه ۱۴۰ و ۱۴۱ برگرفته شده است که شوربختانه به جستار اصلی استناد نشده است.

همچنین در صفحه‌های ۱۲۴ و ۱۲۵ طرح‌های تاج‌های پادشاهان ساسانی آورده شده است که شوربختانه به جستاری که این طرح‌ها از آن برگرفته شده است و همانا کتاب سکه‌های ایران از آغاز تا دوره زنده‌ی نوشته‌ی علی اکبر سرفراز و فریدون آوزرمانی است استناد نشده است که در صفحه‌های ۹۳ و ۹۴ آن کتاب منتشر شده است. از سویی استفاده از جستارهای دست اول بسیار مهم است که گاه نویسنده چنین نکرده است چنانکه هنگامی که از واژه فارسی میانه پارگ سخن می‌گوید که به معنی پاره و رشوه آمده و معنی پول داشته است به کس دیگری استناد کرده است درحالی‌که این مطلب به صورت کامل‌تر، پیشتر در کتاب هرمزنامه نوشته ابراهیم پورداود (۱۳۳۱: ۲۴۶) آمده است که بهتر بود به آن استناد می‌شد.

نویسنده در انتخاب جستارها باید به علمی بودن و علمی نبودن آنها توجه کند و به هر شخصی که مطلبی خواه در کتاب یا روزنامه و ... نگاشته است که از دید علمی چیزی برای گفتن ندارد و در این میدان مقبولیت علمی ندارد استناد نکند و

بهرام سوم در ارتباط دانست، که این تغییر تاج را در زمان پیروز و نیز خسرو دوم نیز می‌بینیم که گسستی در پادشاهی آنان رخ داده بود (آلام، ۱۳۹۲) بنابراین اشاره به سکه بهرام سوم با توجه به دیدگاه‌های بیان شده نادرست است.

چنانکه در نقد هر بخش گفته شده کتاب از دید میزان جامعیت موضوعی و محتوایی چیزی برای گرفتن ندارد و نویسنده تلاش نکرده است تا سکه‌های هر دوره تاریخی ایران به صورت کامل و جامع معرفی کند. چنانکه برای نمونه محتوای بخش سکه‌های دوره‌های بلندبالای تاریخ ایران همچون هخامنشی و اشکانی و ساسانی که شاهان آنها سالیان بسیاری بر ایران فرمان راندند با بخش سکه‌های دودمان‌های بومی همچون خراسن و الیمایی و پارس که فرمانروایی‌های کوچکی بودند چندان تفاوتی ندارد.

نویسندگان کتاب‌های باستان‌شناسی و هنر برای تفهیم موضوع به خواننده همواره از تصویرها و طرح‌های گوناگونی بهره می‌برند. در این کتاب نیز نویسنده از چنین ابزاری بهره‌مند شده است با این حال نویسنده چنانکه باید از این ابزار مناسب استفاده نکرده است که می‌توانست تصویر و طرح‌های مناسب همراه با جزییات سکه‌های شاهان دوره‌های گوناگون تاریخی ایران بیاورد و به فهم مطلب کمک کند.

کتاب‌نامه این کتاب ساماندهی مناسب و درخوری ندارد. در ساماندهی کتاب‌نامه که معمولاً به صورت نام‌خانوادگی، نام، سال انتشار، نام کتاب یا مقاله، نام انتشارات یا مجله و محل نشر می‌آید سال نشر به انتهای منبع منتقل شده است. گاه نام کامل نویسنده از قلم افتاده است برای نمونه نام هرمان که جرجینا است در کتاب‌نامه جا افتاده است. یا نام خانوادگی مالکوم که کالج است از قلم انداخته شده است. یا سال چاپ کتاب از قلم افتاده است برای نمونه کتاب میراث باستانی ایران

همچون هخامنشی و اشکانی و ساسانی که پادشاهان آنها سالیان بسیاری بر ایران فرمان راندند و بی‌گمان سکه‌های بیشتری از آنها در دست است با بخش سکه‌های دودمان‌های بومی همچون خراسن و الیمایی و پارس که فرمانروایی‌های کوچک و با گسترده‌ای کرانمندتر بودند چندان تفاوتی ندارد.

گونه‌شناسی سکه‌های انجام شده در بخش ساسانی چندان مناسب نیست و با توجه به اینکه پژوهشگران گاه سکه‌های هر یک از شاهان ساسانی را به گونه‌های مختلفی تقسیم می‌کنند، گونه‌شناسی نویسنده کتاب جای بسی درنگ دارد. از میان سطرهایی چند درمی‌یابیم که نویسنده تغییراتی را که پشت سکه‌های گونه دوم پدید آمده است را معیار و مبنایی برای این گونه‌شناسی قلمداد کرده است.

نویسندگان کتاب‌های باستان‌شناسی و هنر و رشته‌های از این دست برای تفهیم موضوع به خواننده همواره از تصویرها و طرح‌های گوناگونی بهره می‌برند، در واقع تصویر در این دست کتاب‌ها - به‌ویژه کتاب‌هایی که به سکه می‌پردازد - نه از برای تزیین بلکه از برای دریافت و فهم مطلب با جزئیات آن است. در این کتاب نیز نویسنده از چنین ابزاری بهره‌مند شده است با این حال نویسنده چنانکه باید از این ابزار مناسب استفاده نکرده است که می‌توانست تصویر و طرح‌های مناسب همراه با جزئیات سکه‌های شاهان دوره‌های گوناگون تاریخی ایران بیاورد و به فهم مطلب کمک کند. در پایان می‌توان گفت که کتاب از نوآوری در زمینه بیان دیدگاه علمی نو بی‌بهره است و فقط به توصیف سکه‌ها پرداخته است.

برعکس از جستارهای علمی مورد پذیرش جامعه علمی بهره‌مند شود. برای نمونه نویسنده اگرچه در کتاب‌نامه کتاب به روبرت گوبل و اثر پرآوازه‌ای با عنوان *Sasanian Numismatics* که در سال ۱۹۷۱ منتشر شده استناد کرده است اما روشن نیست نویسنده در کدام بخش از کتاب گوبل بهره برده است؟ نگارنده نه تنها بخش مربوط به سکه‌های ساسانی را بلکه همه کتاب را مطالعه کرد تا نشانی از گوبل بیابد اما دریغ که اثری از او نیافتم. همچنین ملک ایرج مشیری نیز در عرصه سکه‌های ساسانی به پژوهش پرداخته است که دو کتاب وی با عنوان پژوهش سکه‌شناسی ایران در دوره ساسانی و عرب‌ساسانی (Mochiri, 1972) و پژوهش سکه‌شناسی ایران در دوره ساسانی و عرب‌ساسانی (Mochiri, 1977) زبانزد است که در این کتاب حتی اشاره‌ای هم به این دو نشده است.

برآیند

کتاب ویراستاری صوری نشده است و ایرادهای بسیار از دید فاصله و نیم‌فاصله و اعداد و نشانه‌های سجاوندی در کتاب دیده می‌شود، با این حال نویسنده قلم روانی دارد. نویسنده به‌طور کامل و جامع به سکه‌های این دوره‌های تاریخی ایران نپرداخته است چنانکه اغلب فصل‌ها به کوتاهی سروسامان داده شده است. برای نمونه نویسنده فقط ۱۰ صفحه را به سکه‌های دوره هخامنشی اختصاص داده است و به‌طور کافی به سکه‌های این دوره نپرداخته است. نویسنده تلاش نکرده است تا سکه‌های هر دوره تاریخی ایران به‌صورت کامل و جامع معرفی کند. چنانکه برای نمونه محتوای بخش سکه‌های دوره‌های بلندبالای تاریخ ایران

کتاب‌نامه | Bibliography

ترجمه کاظم فیروزمند، تهران: نشر مرکز، ۲۱-۳۹.
Alram, Michael. (2012). "Early Sasanian Coinage",
In Vesta Sarkhosh Curtis, Sarah Stewart (eds.),

الف) فارسی
آرام، میثائل. (۱۳۹۲). «نخستین سکه‌های ساسانی»،
ساسانیان به‌کوشش وستا سرخوش کرتیس و سارا استوارت،

- شاهین آریامنش، تهران: آریارمنا.
 Gariboldi, Andrea. (2017). *Sasanian coinage and history: The Civic Numismatic Collection of Milan*, translated into Persian by Shahin Aryamanesh, Tehran, Aryaramna.
- گرشاسبی، اشکان. (۱۳۹۷). پژوهشی بر سکه‌های اشکانی: عنوان‌های سلطنتی، ضرابخانه‌ها و شمایل‌شناسی، تهران: آریارمنا با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن.
 Garshasbi, Ashkan. (2018). *Arsacid cionage royal titles, mints and iconography*, Tehran, Aryaramna.
- مشیری، محمد. (۱۳۵۱). راهنمای گردآوری سکه، تهران: گوتمبرگ.
 Moshiri, Mohammad. (1972). *Guide to collecting coins*, Tehran, Gothenburg.
- مشیری، محمد. (۱۳۵۴). راهنمای خواندن انواع خطوط کوفی بر روی سکه‌ها، کتیبه‌ها، کتب، سفال، فلزکاری و غیره، تهران: مؤسسه سکه‌شناسی ایران.
 Moshiri, Mohammad. (1975). *A guide to reading all kinds of Kufi lines on coins, inscriptions, books, pottery, metalwork, etc.*, Tehran, Institute of Numismatics of Iran.
- مشیری، ملک ایرج. (۱۳۵۲ الف). «سکه‌های ساسانی»، فرهنگ ایران باستان، سال ۱۲، شماره ۱۵: ۱۵-۳۳.
 Moshiri, Malek Iraj. (1973a). "Sasanian Coins", *Culture of Ancient Iran*, Vol. 12, No. 15: 15-33.
- مشیری، ملک ایرج. (۱۳۵۲ ب). «ضرابخانه‌های ایران در دوران ساسانی»، فرهنگ ایران باستان، سال ۱۲، شماره ۱۵: ۵۸-۹۲.
 Moshiri, Malek Iraj. (1973b). "Mints of Iran during the Sasanian era", *Ancient Iranian culture*, Vol. 12, No. 15: 58-92.
- ملکزاده بیانی، ملکه. (۱۳۸۵). تاریخ سکه از قدیم‌ترین ازمته تا دوره ساسانیان، جلد اول و دوم، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 Malekzadeh Bayani, Malakeh. (2006). *The history of coins from the earliest period to the Sasanian period*, 2 volumes, seventh edition, Tehran, Tehran University Press.
- موقر، مجید. (۱۳۳۱). «فوائد معنوی سکه‌شناسی»، مهر، شماره ۳: ۱۸۴-۱۹۰.
 Muqar, Majid. (1952). "The spiritual benefits of numismatics", *Mehr*, Vol. 3: 184-190.
- English**
 Babelon, Ernest. (1893). *Les Perses Achéménides (The Achaemenid Persians)*. Paris.
- The Idea of Iran, volume III: The Sasanian Era*, translated into Persian by Kazem Firouzmand, Tehran, Nashr-e Makrez, 21-39.
- بابلون، ارنست. (۱۳۵۸). سکه‌های ایران در دوران هخامنشی، ترجمه ملک‌زاده بیانی، خانابا بیانی، تهران: انجمن آثار ملی.
 Babelon, Ernest Charles Francois. (1979). *Coins of Iran during the Achaemenid era*, translated into Persian by Melkzadeh Bayani, Khanbaba Bayani, Tehran: National Artifacts Association.
- پورداد، ابراهیم. (۱۳۳۱). «پول»، هرمزدنامه، تهران.
 Pourdavoud, Ebrahim. (1952). "Money", *Hormazd-nameh*, Tehran.
- سرفراز، علی اکبر و آورزمانی، فریدون. (۱۳۸۵). سکه‌های ایران از آغاز تا دوران زندیه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
 Sarfaraz, Ali Akbar; Avarzamani Fereidoun. (2006). *Iranian Coins from the Early Beginning to Zand Dynasty*, Tehran, Samt.
- سودائی، بیتا. (۱۳۹۶). شناخت سکه‌های پیش از اسلام (از هخامنشی تا ساسانی)، تهران: انتشارات پایزنه.
 Sodaei, Bita. (2016). *The Pre-Islamic Coinage of Iran (The Achaemenid to the Sassanid)*, Tehran, Pazineh Publications.
- روستایی فارسی، ابراهیم؛ زارعی، ولی؛ نعمتی، زهرا. (۱۴۰۱). «بررسی سکه‌های عرب‌ساسانی اشکفت روستای دوکوهک ارسنجان، فارس»، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۲، شماره ۴: ۵۵-۷۵.
 Roustaei Farsi, E., Zarei, V., & Nemati, Z. (2022). "Analysis of Arab-Sassanid Coins of Dūkōhak Village Shelter of Arsanjan, Fars". *Ancient Iranian studies*, 2(4), 55-75. <https://doi.org/10.22034/ais.2023.370610.1032>
- کسروی، احمد. (۱۳۱۱). «سکه یا سند تاریخی مهم»، ارمغان، سال ۱۳، شماره ۴، ۲۲۵-۲۲۸.
 Kasravi, Ahmed. (1932). "An important historical coin or document", *Armaghan*, Vol. 13, No. 4: 225-228.
- کسروی، احمد. (۱۳۱۲). «سکه‌شناسی»، پیمان، سال ۱، شماره ۲۳: ۲۴-۲۳.
 Kasravi, Ahmed. (1933). "Numismatics", *Peyman*, Vol. 1, No. 7: 23-24.
- گاریلدی، آندرن. (۱۳۹۶). تاریخ و سکه‌های ساسانی، ترجمه Gardner, Percy. (1968). *The Coinage of Parthia*, Printed in California.
 Göbl, Robert. (1971). *Sasanian Numismatics*, An

- English translation by: P. Severin Braunschweig: Klinkhardt & Biemann.
- Hoseini Sarbisheh, B., Salahshoor, A. A., & Ghobadi Zadeh, H. (2022). "The Elemental Analysis of Elymais Period Coins by PIXE Technique and Their Statistical Analysis by Spss Software". *Persica Antiqua*, 2(3), 53-73. <https://doi.org/10.22034/pa.2022.324966.1006>
- Koch Heidemarie. (1990). *A hoard of coins from eastern Parthia*. (American Numismatic Society: Numismatic Notes and Monographs.
- Mochiri, Malek Iradj. (1972). *Études de numismatique iranienne sous les Sassanides*, tome I, Téhéran.
- Mochiri, Malek Iradj. (1977). *Étude de numismatique iranienne sous les Sassanides et Arabe-Sassanides*, tome II, Téhéran.
- Paruck, Furboonjee D. J. (1924). *Sasanian coins*, Bombay: The Times Press.
- Rahbar, M. (2024). "Elymaean Tombs of Gelalak of Shushtar, Iran". *Sinus Persicus*, 1(2), 79-98. <https://doi.org/10.22034/sp.2024.487715.1011>
- Sellwood, David. (1971). *An introduction to the Coinage of Parthia*, Spink and Son Limited. London.
- Sellwood, David. (1976). "The drachms of the Parthian Dark Age", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 1: 2-25.

© 2024 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. **Open Access.**

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.